

Ю.О. Ткаченко, здобувач

Черкаський державний технологічний університет

Механізм управління ризиками в системі банківської діяльності регіону

В статті розглядаються етапи створення та використання багатоваріантної універсальної моделі для аналізу операцій банку і проведення систематичних розрахунків ступеня допустимості банківського ризику.

ризик, регіональний комерційний банк, капітал банку, активи та пасиви банку, методика оцінки рівня ризику

В умовах ринкової економіки посилюється нестійкість банківської системи. У свою чергу, це впливає на стан різних галузей економіки і підприємств, які починають скорочувати свої засоби і резерви, що призводить до порушення нормального кругообігу кредитних ресурсів і підвищення ризику всіх банківських операцій в регіоні. Існують різні методи мінімізації ризиків, такі як дотримання нормативів ліквідності, диверсифікація портфеля, хеджування. Нині найпоширенішим методом залишається дотримання економічних нормативів банківської ліквідності. Вивченню цього питання приділено увагу в працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів М. Бора, Н. Соколинської, Н. Панова, С. Захарченкова, В. Вітлінського, Г. Великоіваненка, С. Наконечного, О. Пернарівського та ін. Проте, багато регіональних комерційних банків, особливо спеціалізованих, розраховують лише окремі види ризиків за різними напрямками банківської діяльності. Тому метою дослідження є обґрунтування необхідності визначення розміру допустимого сукупного ризику регіонального комерційного банку.

Існують різні типи ризиків і залежно від методів розрахунку ризику бувають комплексними (загальними) і частковими. Комплексний ризик включає оцінку й прогнозування величини ризику банку і дотримання нормативів ліквідності. Частковий ризик ґрунтується на створенні шкали коефіцієнтів ризику або зважуванні ризику по окремій банківській операції або групами [1].

На особливу увагу з погляду оцінки ризиків заслуговують показники достатності капіталу і максимального розміру ризику на одного позичальника. Можна помітити їх подібність до основного коефіцієнта Кука, що виражає співвідношення між власними фондами банку і понесеними ризиками. При цьому власні фонди містять у собі капітал банку, резерви, емісійні премії, прибуток банку за вирахуванням податків. Ризики визначаються виважено, по окремій операції банку, залежно від її природи й тривалості. Фактично показники достатності капіталу близькі до коефіцієнта Кука, за винятком деяких специфічних резервів банків країн з ринковою економікою (ризик країни, термінові борги, переоцінка і т.д.). Стосовно розрахунку максимального розміру ризику на одного позичальника банку, то цей показник є зворотним стосовно коефіцієнта Кука і показникам достатності капіталу.

Головною задачею наукового управління ризиковими операціями банку є визначення ступеня допустимості й виправданості того чи іншого ризику і прийняття рішення, спрямованого або на використання ризикових ситуацій, або на вироблення

системи заходів, що знижують можливість появи втрат банку від якої-небудь банківської операції. Це припускає створення і використання багатоваріантної універсальної моделі для аналізу операцій банку і проведення систематичних розрахунків ступеня допустимості банківського ризику.

Відповідно до даної методики необхідно визначити ступінь допустимості загального розміру ризику:

$$H = \frac{P_1 + P_2 + \dots + P_n}{K} E * K_p, \quad (1)$$

де K_p – коригувальний коефіцієнт складу і кредитоспроможності клієнтів;

H – ступінь допустимості загального розміру ризику банку (цей показник відбиває максимально можливий ступінь ризику банку за визначений період, за яким настає крах банку. Його максимально допустиме значення не повинне перевищувати 10);

P_1, \dots, P_n – ризики по всіх операціях аналізованого балансу банку.

Для визначення P_1, \dots, P_n використовується Інструкція НБУ, де всі операції або активи групуються в шість груп з урахуванням ступеня ризику вкладень і можливої втрати капіталу [2].

При цьому до I групи входять активи, вільні від ризику, до II групи – активи з мінімальним ризиком, до III-VI групи – активи з підвищеним ризиком, розташовані за ступенем зростання ризику.

K – капітал банку, розраховується за статтями балансу відповідно до Інструкції Національного банку України;

E – коефіцієнт, що коректує зовнішні ризики банку. Зовнішні ризики банку (E) не пов'язані з діяльністю банку або конкретного клієнта. Йдеться про різні політичні (війни, бунти, ідеологічні розбіжності), соціальні (страйки, безладдя й ін.), економічні (зниження національного доходу, інфляція, зростання цін, зменшення доходів і т.д.), геофізичні (пожежі, землетруси, повені і т.д.) ризики.

Коефіцієнт зовнішніх ризиків для економічного регіону розраховується за формулою:

$$E = \frac{FB}{F_1 + F_2 + \dots + F_n}, \quad (2)$$

де FB – сума впливів усіх можливих і враховуваних факторів;

F_1, \dots, F_n – фактичний вплив кожного фактора і його ступінь.

За оцінкою й методикою Дойче-банку зовнішні ризики всіх банків і підприємств на території України досягають 38%.

Отже, задача банку в управлінні ризиками полягає в тому, щоб, з одного боку, максимально прагнути до досягнення критеріального рівня ступеня ризику, а з другого, – ні в якому разі не перевищувати його. При збільшенні капіталу банку терміново слід у відповідній пропорції наростити ризикові операції банку, і навпаки.

Для одержання достатнього доходу і запобігання втратам важливо зберігати оптимальну знайдену величину між обсягами ризикових операцій банку і капіталом.

Розмір ризику на одного позичальника. Варто розрізняти ризик, що несе банк у цілому, і кредитний ризик, що виникає при видачі кожної окремої позички клієнтові банку.

Тому важливим є визначення максимального розміру ризику банку на одного позичальника за формулою:

$$H_d = P \div K, \quad (3)$$

де P – розмір ризику банку на одного позичальника (сукупна сума зобов'язань позичальника банку по кредитах, а також 50% сум позабалансових зобов'язань, виданих банком стосовно даного позичальника);

K – капітал банку.

При цьому критеріальний рівень показника не повинен перевищувати 1. А розмір ризику банку не може бути більшим 10% активів банку і 20% капіталу банку.

В іншому випадку варто збільшувати капітал банку. Однак банк має додаткові ризики залежно від класу кредитоспроможності й платоспроможності клієнта. Тому необхідно оцінювати політику банку щодо формування складу клієнтів, роботу банку з клієнтами й ті ризики, що несе банк від роботи з клієнтами низької кредитоспроможності або неплатоспроможними.

Склад клієнтів банку визначає метод розрахунку ризику банку і ступінь самого ризику. Дрібний позичальник схильний до більшої залежності від випадковостей ринкової економіки, ніж великий. У той же час великі кредити, видані одному позичальникові або групі пов'язаних між собою позичальників, часто є причиною банківських банкрутств. Тому одним із методів регулювання ризику при наданні великого кредиту служить обмеження його розміру залежно від класу кредитоспроможності.

Істотне значення при цьому має й правильний добір банком клієнтів. Звичайно до таких партнерів відносяться підприємства, що мають достатню фінансову стійкість, високі показники ліквідності і платоспроможності балансів, визначений рівень дохідності й добре забезпечені власними коштами.

Кращим клієнтом для банку є позичальник I класу, ризик неплатежу по позичках якого є невеликим і не потребує застосування гарантій, заставного права. Однак на нього можуть впливати зовнішні фактори, пов'язані з комерційними ризиками його діяльності. Наприклад, нестійкість валютних курсів, неплатоспроможність покупця або позичальника, відмовлення покупця від платежу або прийняття товару, несплата боргу покупця у встановлений термін, зміна цін на сировину, матеріали, напівфабрикати після укладання договору, помилки в документах або оплаті, зловживання або розкрадання, поглиблення економічної кризи в країні, повені, пожежі і т.д. Тому банк навіть стосовно клієнтів I класу повинен володіти інформацією про розміри їх зовнішніх ризиків.

Для клієнтів інших класів кредитоспроможності банк змушений визначати тенденції, що поглиблюють розвиток внутрішніх ризиків. Для подібних розрахунків необхідне складання багатоваріантної моделі по визначенню розмірів сукупних ризиків діяльності клієнта банку. Вона має включати алгоритм, який оптимізує врахування різноманітних і різноспрямованих суб'єктивних і об'єктивних факторів ризику, внутрішніх і зовнішніх зв'язків клієнта і банку, а також залежність клієнта банку від інших позичальників.

Багатоваріантність економіко-математичної моделі дозволить:

- врахувати специфіку переходу до ринкової економіки;
- підвищити якість, надійність, стабільність, ефективність діяльності банку, знизити можливість помилок працівників банку;
- погодити інтереси окремого позичальника і банку, усіх клієнтів один з одним і банком;
- застрахувати можливі втрати і ризики при кредитуванні;
- врахувати особливості закордонного аудиту;
- визначити вузькі місця в діяльності банку;
- орієнтуватися в умовах міжнародної кон'юнктури і підвищеного комерційного ризику.

Розглянута модель може виглядати в такий спосіб:

$$K_s = K_p \frac{P_1 + \dots + P_n}{K_{вл}} E, \quad (4)$$

де K_3 – коефіцієнт ризику окремого позичальника банку. При множенні його на 100% одержуємо ступінь ризику;

K_p – коригувальний коефіцієнт, що враховує кредитоспроможність клієнта і його розмір.

Усі клієнти банку за складом капіталу й обороту поділяються на 3 групи: дрібні, середні й великі. Всередині кожної групи виділяються 3 класи кредитоспроможності. Залежно від кредитоспроможності клієнта коригувальний коефіцієнт розраховується:

- для клієнта I класу:

1 * процент першокласних дрібних клієнтів + 1 * процент першокласних середніх клієнтів + 1 * процент першокласних великих клієнтів у загальному складі клієнтів;

- для клієнтів II класу:

2 * процент дрібних клієнтів II-го класу + 2 * процент середніх клієнтів II-го класу + 3 * процент великих клієнтів II-го класу;

- для клієнтів III класу:

4 * процент дрібних клієнтів + 4 * процент середніх клієнтів + 5 * процент великих клієнтів;

P_1, \dots, P_n – розмір ризиків, пов'язаних із кредитною операцією клієнта, тобто зобов'язання позичальника банку по кредитах плюс 50% сум забалансових зобов'язань, виданих банком стосовно даного позичальника, скоректовані з урахуванням ризику;

$K_{вл}$ – сума кредитних вкладень по даній операції;

E – коригувальний коефіцієнт, що враховує дії зовнішніх факторів клієнта.

З наведеної моделі видно, що точність оцінки ризику банку окремого позичальника залежить від якості інформації, на якій ґрунтується оцінка. Кожній установі банку важливо створити велику, сучасну, достовірну інформаційну базу.

Інформаційна база має будуватися на позасистемному обліку банку по складу клієнтів залежно від капіталу й обороту, поділу їх на 3 групи (дрібний, середній і великий позичальник), а всередині кожної групи на 3 класи кредитоспроможності. Цінність такої бази даних полягає в можливості її використання для розрахунку й інтерпретації основних взаємозв'язків, що прогнозують здатність позичальника повернути позичку і відповісти за своїми зобов'язаннями у визначений відрізок часу.

Максимально допустиме значення розглядуваного коефіцієнта дорівнює 0,5.

На відміну від показника ступеня допустимості ризику в цілому по банку, який повинен підтримуватися на оптимальному рівні, розмір ризику на одного клієнта банку має систематично мінімізуватися.

У разі перевищення максимально допустимого розміру ризику варто стягнути в безперечному порядку раніше видану клієнтові позичку або, за відсутності на рахунок клієнта коштів, продати взяті під заставу товарно-матеріальні цінності чи нерухомість.

Варто визначити, яку суму кредиту для банку вважати великою. У цьому змісті встановити визначити право кожному банку приймати рішення по можливості надання великих кредитів. Крім того, великі кредити слід розбити за групами клієнтів. Для дрібних клієнтів великий кредит одного розміру, для великих – іншого. Тому, користуючись методикою аналізу балансу з позиції банківських ризиків, обов'язковим є коректування показника розміру ризику на одного клієнта на клас кредитоспроможності і склад клієнта.

При вирішенні питання про надання великого кредиту бажано кожному банку визначити критеріальний рівень розміру великого кредиту по дрібному позичальнику.

Для цього необхідно встановити середню величину виданих дрібним позичальникам кредитів за ряд років у динаміці й скорегувати їх на середній розмір ризиків за цією групою клієнтів залежно від їх класу кредитоспроможності.

Вплив ризикових операцій банку на одержання додаткових доходів. Додатковий дохід обчислюється в такий спосіб:

$$D_d = P * H \div 100, \quad (5)$$

де D_d – додатковий дохід, отриманий банком за рахунок здійснення ризикових операцій;

P – балансовий прибуток;

H – ступінь допустимості ризику по банку;

$H/100$ – процент допустимості ризику по банку.

За допомогою цього показника можна визначити суму втрат банку (упущеної вигоди) через недосягнення оптимального ступеня ризику. Для цього слід із суми прибутку, скоректованої на критеріальний рівень процента ризику по банку, відняти прибуток, скоректований на фактичний рівень процента ризику.

$$D_n = P * H_k \div 100 - P * H_f \div 100, \quad (6)$$

де D_n – втрати упущеної вигоди від скорочення ризикових операцій банку;

P – балансовий прибуток;

$H_k/100$ – критеріальний рівень процента ризику по банку;

$H_f/100$ – фактичний рівень процента ризику по банку.

Отже, чим вищим є ступінь банківського ризику, тим вищим є дохід банку. Досягнення оптимальної величини банківського ризику веде до одержання найбільшого прибутку.

Перевищення ступеня допустимості ризику банку призводить до банкрутства.

Співвідношення між активами і пасивами балансу з погляду банківських ризиків включає в себе такі етапи:

1. Зіставлення по сумах короткострокових ресурсів банку.

Кошти на розрахунковому рахунку капіталовкладень, кошти на поточних рахунках, інші кошти, кошти депоновані, кредитні ресурси, отримані з інших банків з короткостроковими кредитами в динаміці дозволяють визначити забезпеченість видаваних короткострокових позичок відповідними ресурсами.

Показник, що характеризує питому вагу кредитів, отриманих від інших банків у загальному обсязі короткострокових ресурсів банку, свідчить про ступінь залежності банку від інших банків і недостатньо активну політику банку в сфері розвитку пасивних операцій, про зростання втрат банку по сплаті процентів за залучені з інших банків ресурси.

При перевищенні допустимого рівня ризику іншими банками, а також у разі несподіваного їх банкрутства в умовах ринкової економіки, банк, що має високу питому вагу кредитів інших банків, ризикує позбавитися залучених коштів у досить значних та істотних для банку розмірах у будь-який момент.

Коефіцієнт диверсифікації залучених коштів показує ефективність політики банку по залученню ресурсів, а також фінансову і ризикову стійкість банку. Він визначається як відношення середнього процента, що припадає на кожний вид залучених ресурсів, до 100%. Його критеріальний рівень рекомендується як 0,17. При порушенні виникає небезпека виникнення процентного ризику.

Процентний ризик розраховується як різниця між сумами сплачених і отриманих банком процентів.

2. Зіставлення по сумах довгострокових ресурсів банку (строкові вклади і депозити, внески громадян) з довгостроковими кредитами в динаміці дозволяє визначити забезпеченість довгострокових кредитів ресурсами.

3. Розподіл депозитів і кредитів по термінах і сумах дозволяє знизити ризик незабезпеченості позичок банку ресурсами.

Отже, підсумовуючі вищевикладене, слід зазначити, що систематичне зіставлення активів і пасивів балансу банку по сумах і термінах дозволяє уникнути появи процентного ризику банку, забезпечити необхідну диверсифікацію залучених ресурсів, виключити банкрутство банку через незабезпеченість позичок залученими ресурсами. І, відповідно, дозволяє використовувати багатоваріантну універсальну модель для аналізу операцій банку і проведення систематичних розрахунків ступеня допустимості банківського ризику.

Список літератури

1. www.kbs.org.ua
2. www.bank.gov.ua
3. Захарченко С. П. Кредитний ризик: оцінка та управління при фінансуванні інноваційних проєктів: Автореф. дис...канд. екон. наук: 08.04.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2004. – 20с.
4. Белых Л.П. Устойчивость коммерческих банков. М.: Банки и биржи, Юнити. - 1996. - С. 92.
5. Екушов А.И. Оценки риска в банковском менеджменте // Банковские технологии. – 1999. –№ 1. – С. 43.

В статье рассматриваются этапы создания и использования многовариантной универсальной модели для анализа операций банка и проведения систематических расчетов степени допуска банковского риска

In clause the stages of creation and use of multialternative universal model for the analysis of operations of bank and realization of regular accounts of a degree of an admissibility of bank risk are considered. Key words. Risk, regional commercial bank, capital of bank, actives and passives of bank, technique of an estimation of a risk level.